

БЛИЗНЮКОВІ МІФИ – категорія міфів (переважно архаїчних) у більшості світових культур, головними героями яких є близнюки, ширше – діти однієї матері взагалі, які втілюють архетип протиставлення (віддзеркалення) життєвих позицій і часто виступають формотворчими елементами міфічної картини світу. У сюжеті міфу близнюки головним чином подаються як бінарні опозиції одного цілого, демонструючи або тандем креативного начала з меншою чи більшою полярністю, або антагоністичну опозицію (начало творче і начало руйнівне). Осмислюючись як втілення божественного принципу дуалістичності Всесвіту (деміург і трікстер), нерідко виступають у якості родоначальників племені чи героїв-цивілізаторів. Ситуація близнюкового міфу нерідко поширюється на персонажів, які не є кровними родичами, але в силу спільності місії стають побратимами (духовне братерство). В езотеричній (і поетичній) традиції багатьох культур фігурує культурно-літературний архетип потойбічного близнюка людини – двійник, тінь, alter ego («супер-его» і «ід» в термінах З. Фрейда), який може втілювати як світле начало («добрий геній»), так і темне («чорний чоловік»).

Уявлення про близнюків в міфології варіативні і суперечливі, погляд на них не є амбівалентним. Близнюки попри їхню зовнішню подібність протиставляються у кількох планах: «добрий-злий», «світло-темрява», «смертний-безсмертний», «людина (напівбог)-звір», «чоловік-жінка», «світ живих-потойбіччя» тощо. В одних культурах вони сприймаються як зловісне знамення, в інших – як благо. В архаїчних міфах народження близнюків часто трактувалось як наслідок порушення подружньої вірності (Вавилон, Єгипет, Абіссінія). У більшості африканських племен народження близнюків вважалось неприродним, а самі близнюки і їхні батьки – пов'язаними зі злими духами, тому ізолювалися; відомі випадки вбивства близнюків. З розвитком уявлень про зв'язок близнюків з плодовитістю, життєвою силою (деякі міфи пов'язують близнюків зі священним світовим деревом або подвійними плодами) ситуація переосмислюється в бік сакралізації близнюків і їхніх батьків, особливо матері. Народження близнюків починає вважатися особливим знаком богів, багато з яких і самі були такими. Як правило, близнюки (принаймні, один з них), окрім звичайного батька, мають також батька божественного (грецькі Геракл і Іфікл, Діоскури Кастор і Поллукс, італійські Ромул і Рем).

З близнюками також пов'язують походження значимих поселень (грецькі Зет і Амфіон заснували Фіви, Ромул і Рем – Рим, сини Дімука в Північній Нігерії), епонімів (грецькі Єгипт і Данай), або племен (ізраїльтян і едомлян відповідно від Якова і Ісава). Заснування Києва братами Києм, Щеком, Хоривом і сестрою Либідь також можна вважати близнюковим мотивом.

Етиологічно близнюкові міфи розділяють на:

- міфи про зооморфних близнюків;
- міфи про одностатевих близнюків;
- міфи про різностатевих близнюків;
- міфи про андрогінів.

Міфи про зооморфних близнюків – найбільш архаїчний пласт близнюкових уявлень, пов'язаних з тотемізмом, коли у народженні задіяні тварини, або тварини і близнюки є родичами. Наприклад, Діоскури, індійські Ашвіни, литовські Ашвеняй пов'язані з культом коня, германські Альцис – з

лосем, Ромул і Рем – з вовчицею, подібний зв'язок простежується у низці африканських племен (у догонів близнюки пов'язувалися зі скорпіоном, у йоруба – з мавпою, у племені дан – з чорною змією тощо) та аборигенів Австралії (близнюки-ящірки).

Міфи про одностатевих близнюків – оповіді переважно про братів, хоча зустрічаються і сестри-близнючки: єгипетські Ісіда і Нефтіда, сестри Діоскурів Єлена Троянська і Клітемнестра. Брати-близнюки у міфах можуть бути представлені як такі, що мають особливий нерозривний зв'язок (ведійські Агні і Індра), є партнерами і культурними героями і часто дублюють функції один одного (Діоскури, Ашвіни, Ашвеняй, Улюблені близнюки індіанського племені зуні, близнюки Ібеджі африканського племені йоруба, близнюки Хун-Ахпу і Шбаланке у майя, Ахсар і Ахсартаг у осетинів), можуть демонструвати суперництво (вороже, і не обов'язково), яке згодом завершується примиренням (старозавітні Яків і Ісав), або міцним союзом (месопотамські «цивілізований» Гільгамеш і «дикий» Енкіду). Брати можуть втілювати антиподи природні (левантійські Азізос і Арсу відповідно ранкова і вечірня зоря, бразильські Куат і Іае – сонце і місяць) чи життєві (грецькі Гіпнос і Танатос, Ерос і Антерос), а також бути спорідненими за вираженням темних сторін буття (грецькі Фобос і Деймос). Один з братів може бути поданий як антипод свого героїчного родича, підкреслюючи винятковість останнього відсутністю в себе будь-яких виявів героїзму (Іфікл і Геракл), іноді міфічний сюжет нівелює функції одного з близнюків і він фактично вилучається з міфічного поля (грецький антигерой Епіметей на противагу Прометея). Однак найчастіше такі міфи презентують непримиренний антагонізм моральних сил, що часто призводить до смерті одного з братів: єгипетські Осіріс і Сет, біблійні Каїн і Авель, Ромул і Рем, іранські Ахура-Мазда і Ангра-Майнью, слов'янські Білобог і Чорнобог, близнюки меланезійського племені гуантуна То Кабінана і То Карвуву, близнюки індіанських племен (кахуїла Мукат і Темаяуїт, ірокезів і гуронів Юскеха і Тавіскарон, ацтеків Кецалькоатль і Ксолотль). Разом з тим в межах однієї міфології можна спостерігати еволюцію близнюкового міфу: Книга Буття подає історію братів у її розвитку від трагічного антагонізму (Каїн і Авель), через драматичне суперництво (Яків і Ісав) до примирення і милосердя (Йосип і його брати).

Міфи про різностатевих близнюків – розповіді про символічне поєднання двох творчих начал – чоловічого і жіночого (Осіріс і Ісіда, індійські Яма і Ямі, Ашвіни і Ушас, яка була їх сестрою і дружиною, слов'янські міфи, пов'язані з Купалою). Близнюки в міфах часто виступають як у якості першої шлюбної пари (що пов'язано з інцестом), з якої формується висхідний соціум, так і різного ґатунку антиподів (єгипетські бог землі Геб і богиня неба Нут, бог повітря Шу і богиня вологи Тефнут, шумерські бог сонця Уту і богиня підземного царства Ерешкігаль, сонячний бог Аполлон і богиня місяця Артеміда, японські Ідзанагі і Ідзанамі). Зустрічаються і ускладнені варіанти, коли в інцестних шлюбах фігурує одна сестра і кілька братів. Інколи брат і сестра є однодумцями і носіями схожих функцій (грецькі Кассандра і Гелен, скандинавські Фрейр і Фрейя).

Міфи про андрогінів – історії про осіб, що поєднують ознаки і властивості як чоловічої, так і жіночої статі (у греків – Гермафродит, бородата Афіна).

Характерні для міфів низки африканських племен: Номмо у догонів, Маву і Ліза у фон, які є одночасно близнюками і андрогіном, Фаро у бамбара – андрогін, який породжує близнюків. Генетично це впливає з міфічної космогонії, коли світ створює безстатевим шляхом первинне божество, яке породило самого себе (єгипетський Ра, індійський Праджapati). Талмудична традиція трактує створення першої людини у Книзі Буття саме як андрогіна (1:27), який пізніше був розділений на статі (2:22). У ритуалах, пов'язаних з близнюками, спостерігається символіка червоного кольору (Яків і Ісав) і грому (євангельські брати-апостоли Яків і Йоан, сини Зеведея). В християнській літературі до близнюкових сюжетів відносять також комплекс уявлень, пов'язаних з апостолом Фомою (ім'я Фоми сягає до загальносемітської назви близнюка, друге ім'я якого Дідіmus – грецькою «близнюк»), Космою і Даміаном, Флором і Лавром.

Близнюкові сюжети яскраво представлені у фольклорі, зокрема українському, казками про бідного і багатого братів, про трьох братів, двоє з яких «розумні», а третій «дурник», про п'ятьох братів, які карають злого пана, про правду і кривду, про брата і сестру, про сімох (десятьох, дванадцятьох) братів і одну сестру тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Wickersham John M., ed. *Myths and Legends of the World*, Vol 4. New York : Macmillan Reference, 2000. P. 76–79.
2. Lewin V. *Twin Enigma*. London : Karnac Books, 2016. 202 p.
3. Gricourt D., Hollard D., *Les jumeaux divins dans le festiaire celtique*. Marseille : Terre Promesse, 2017. 202 p.
4. Girard R. *La violence et le sacré*. Paris : Grasset, 1972. 456 p.
5. Zamarovský V. *Bohovia a hrdinovia antických bájí*. Praha : Perfect, 2015. 472 p.
6. Иванов В. В. Близнечные мифы // *Мифы народов мира : Энциклопедия*. Т. 1. Москва : Советская энциклопедия, 1987. С.174–176.
7. Луцюк М. Еволюція близнюкового міфу у давньосхідній традиції / Синопис: текст, контекст, медіа, 2015, № 3(11) // <http://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/157>
8. *Мифологический словарь* / гл. ред. Е. М. Мелетинский. Москва : Советская энциклопедия, 1990. С. 660.